

běh věci veřejných než v době, kdy ve volbách měli svobodnou možnost volit, tj. posílat do parlamentu skutečně své zástupce. Že totiž úpadek občanských práv po vítězství dělnické třídy postihl ve stejné míře dělníky jako ostatní vrstvy obyvatel. Za zády bdící ozbrojené milice byla povolna rozchváčena dělníkům práva, která si vybojovali v stoletém úspěšném boji. Právo na práci zdá se mi výsledkem hubeným, i když ho nechci podceňovat. Ale bylo by snad na čase zeptat se i na jakou práci. Neboť pochybuji, že někdo může mít uspokojení z práce, která, ač vyčerpávající, nepřináší společnosti užitek, ale právě naopak. Musí být dost otřesné vědomí, že čím více budu pracovat, čím více budu vynakládat úsilí, tím více na mne bude společnost doplácet. A to je dnes reálná situace mnoha našich závodů. Je to snad v zájmu dělníků?

A přece mají dnes zřejmě mnozí dělníci pocit, že někdo ohrožuje jejich zájmy. Slyšeli jsme už i takovéhle věty: ještě je tu ozbrojená dělnická milice, má dobré zbraně a dovede s nimi zacházet. A v podtextu mnoha projevů cítíme oprávněnou obavu, zda dělníci pochopí, že dnešní změny ve veřejném životě jsou i v jejich zájmu stejně jako mnohá nutná nepopulární opatření hospodářská.

Dvacetileté působení líbezných znějících hesel nezůstalo tak zcela bez účinku. Mnozí patrně nejsou schopni ani ochotni ještě dnes podrobit jejich obsah kritickému zkoumání. Položit si třeba otázku, co je skutečnou náplní té vyšší formy demokracie, kterou jsme nastolili po Únoru, jak je v praxi naplněno heslo vlády lidu, pro lid, s lidem. A vůbec, zda jsme se vytčenému ideálu po dvacet let přibližovali nebo vzdalovali. Tento národ nebyl z nejchudších na světě. Jak jsme po dvacet let rozmnožovali dědiciví, o kterém jsme tak často slýchali, že bylo neblahé?

Pro mnohé dělníky je zřejmě zážitek z hospodářské krize v třicátých letech základní a určující. S tímto zážitkem také často porovnávají svou současnou situaci a pochopitelně docházejí k pozitivnímu výsledku. Konstatovat pokrok je ovšem jednodušší než vážít míru pokroku ve vztahu k daným možnostem. Oficiální propaganda uplynulého dvacetiletí toho bohatě využívala. Netřeba se proto divit, že mnozí dělníci se dnes cítí ohroženi. Domnívají se, že mají co ztratit. Rozptýlit tyto jejich obavy zdá se mi ze všeho nejdůležitější.

Ale kdo najde ta správná slova, která by jim byla blízká a kterým by uvěřili? Mají pocit zajištěného životního minima, a to není málo. Kdo je dokáže přesvědčit, že musí chtít víc, mnohem víc? Nejen právo na práci, ale i právo na užitečnou, efektivní práci, právo fakticky (nejen deklarativně) se podílet na správě věci veřejných, právo na slušné pracovní i životní prostředí, právo na rychlou a pohodlnou dopravu z práce a do práce, právo na laciné a spolehlivé služby, právo na skutečný odpočinek, na životní pohodu, v které by zůstal prostor i pro výchovu dětí a radost z dětí, právo na smysluplný život,

který by nebyl jen trapným klopýnutím mezi zrozením a smrtí. Chtělo by se člověku občas zvolat na veřejném prostranství jako za dávných časů hlasem neodlidštěným zvukovou aparaturou: Proletáři, uposlechněte svého starého hesla a spojte se k dosažení těchto svých práv! Ale jsou to ta správná slova? Kdo najde slova, kterými by je přesvědčil, že jen fungující společnost může zajistit všechna tato jejich přirozená práva, a že tudíž inteligence je jejich spojencem, neboť její zájmy nejsou a nikdy nebyly v rozporu se zájmy dělníků? Komu uvěřit, že je v jejich zájmu, aby uvěřili? Mají svou zkušenost a často už ptáčkovi pěkně zazpívali.

Přesto doufám, že je zcela pošetilá má obava, aby se nespojili s chytrým manipulátorem sami proti sobě. Ne proto, že bych si dělal iluze. Tradice máme pestré a můžeme si vybírat z dosti široké palety. Také touha po svobodě může být, rozhodně alespoň na čas, přehlušena touhou po bezpečném závětrí. Jen doufám, že nelze ze svobodné vůle zvolit (s plným vědomím dosahu své volby) život bez perspektiv nebo s perspektivou bankrotu. A to je vlastně jediná alternativa procesu, směřujícího k demokracii bez přívlastku a socialismu s přívlastkem, který by ho odlišil od všeho, co bylo za něj až dosud neprávem vydáváno.

LL č. 12, 16. května 1968

Pavel Kohout

Občane — a co teď?

Čas neúprosně míjí.

Na hrob Stalina a Gottwalda jsou už po patnácté kladeny jarní květy. Řadoví pracovníci stalinské a gottwaldovské justice po patnácti letech účtují se svým svědomím v jarních lesích.

Hle — rozpětí tragedie.

Minul čas politických estrád, které vyvolal v život Leden se stejnou naléhavostí jako Květen barikády a Únor vystoupení milic.

Hle — posun žánru moderní doby.

Milióny občanů si znovu kladou nebanálnější otázku lidských dějin:

CO DĚLAT?

Především: nenahrazovat legendu legendami.

Přiliš mnoho proroků rozsvěcuje už zasvatožaré svých zaslulh. Nečínáme to!

Připustme, že hlas spisovatelského sjezdu získal na váze především díky neuvážené sankci Antonína Novotného a spol.

Připustme, že strahovské události mohly skončit obvyklým kompromisem, kdyby měl té noci službu chytřejší důstojník.

Připustme, že sami členové ÚV strany měli začátkem ledna malou představu o tom, kde budeme v květnu.

Připustíme, že ještě menší představu měli angažovaní i neangažovaní straníci i nestraníci.

Připustíme konečně, že vedle vědomého úsilí jednotlivců i skupin působí něco jako zákonitost vývoje, náhoda, příležitost, prostě génius doby.

Připustíme, že jsme taky jednou měli štěstí.

Važme si ho, střežme je, rozvíjíme je, nedopustíme, aby nám obrostlo staronovými mýty.

Takový mýtus představuje i opětné naléhavé volání po *nezbytnosti jednoty*.

Je na čase říci si, že jednota patří mezi pojmy s velmi proměnlivou hodnotou. Vždyť jenom jednota samotné komunistické strany před Únorem a po něm má zcela rozdílný charakter.

Předúnorová jednota byla *mravná*. Členové strany dobrovolně přijali její revoluční program, protože obsahoval poselství lidskosti. Tento program plnili i kontrolovali.

Jednota padesátých let byla *nemravná*. Členové strany se dali degradovat na vojáky, důvěřující v neomylnost generálů. Generálové revoluci odlišili. Vlna padla i na vojáky.

Část strany z toho vyvodila nutné důsledky. Od té chvíle jednota fakticky neexistuje.

Vzniklá nejednota je zhruba úměrná podílu viny i názorového rozdílu mezi Antonínem Novotným a Ludvíkem Vaculíkem. Musí-li být dosud oba v jedné straně, je tato nejednota *opět mravná*.

Volání po jednotě je ozvěnou z dob obecné nemravnosti. Ačkoliv po ní současně volá i muž tak mravný jako Alexander Dubček.

I tím plnil dosud Alexander Dubček svou skutečně historickou úlohu. V době, kdy staré zákony ztratily váhu a nové nevstoupily v platnost, stal se bariérou, o níž se třtily vášně.

Snad ani netušíme, čemu dokázal zabránit!

Avšak čas neúprosně míjí.

Nové mravné jednoty nelze dosíci apely, ale pouze odstraněním příčin nejednoty.

Hlavní příčinou nejednoty je zcela protichůdný názor dvou křídel strany na řízení socialistické společnosti. Jedno uskupení — vzdor svým revolučním zásluhám a navzdory slovním souhlasům s obrodným procesem — je schopno plodit pouze nové formy absolutismu. Sporá tvůrčí potence těchto lidí nebyla a není schopna vyřešit žádný základní problém, ekonomický ani politický. Dostanou-li se znovu k moci, vytvoří nejvyšší rafinovanější policejné byrokratické aparát, který by je lépe chránil.

Druhé uskupení ve straně kategoricky žádá otevřenou socialistickou společnost, která by se poprvé v historii přiblížila ideálu tím, že ekonomickou svobodu člověka umocní jeho plná svoboda duchovní.

Jsou to koncepce slučitelné asi jako oheň a voda.

Mezi nimi není a nemůže být jednoty!

Přesto je tato jednota znovu a znovu požadována.

Argumentuje se tím, že nejednota komunistů vyvolává a upevňuje jednotu nekomunistů, že strana, obtížná minulostí a vystavená kritice, ztrácí vinou nejednoty myšlenkový i akční předstih — a tím samu vedoucí pozici.

Ozývají se dokonce názory, že musí být připravena dobýt ji znovu silou. *Je to příklad stavění věcí na hlavu*. Stranu oslabuje právě přežívající nemravná jednota! Kdo z občanů, o které nejvíc jde, může bez pochyb vstoupit do strany Antonína Novotného i Ludvíka Vaculíka? Vždyť vstupuje současně do dvou stran.

Dvě strany v jedné nemohou dlouho existovat. Strana dvou stran nemůže získat novou důvěru. Strana dvou stran může v nejlepším případě plodit nové kompromisy.

Proto je nezbytné třeba *mimořádného sjezdu*, aby se komunistická strana buď *očistila* — anebo *rozdělila*.

Jedině tak může vzniknout strana *nové mravné jednoty*.

Na obvodní konferenci komunistické strany v Praze 1 byl můj projev — jak praví stenogram — devatenáctkrát přerušen bouřlivým potleskem. Přes osm set delegátů odhlasovalo jeho vydání tiskem. Dopis A. Novotnému, který jsem přednesl, schválili aklamaci proti čtyřem hlasům.

V tajných volbách mě totéž plénum nezvolilo za delegáta městské konference.

Na městské konferenci ztratil každý angažovaný progresivní nejméně pětinu hlasů.

Na krajských konferencích se zvedala vlna nevrážitosti proti všem, kdo nejdůsledněji prosazují nový kurs. Mluvícími této vlny byli většinou delegáti dělnických organizací.

Už několikrát jsem zaslechl znepokojivou otázku: *Nemůže i mimořádný sjezd skončit fiaskem?*

Ano i ne.

Ano, pokud budou jménem dělnické třídy mluvit i nadále tito delegáti.

Ale dělnická třída promlouvá i jinak. Třeba slovy hornického předáka Josefa Raby na krajské konferenci v Ostravě, jak je uveřejnila 30. dubna Práce. Jmenují ho za mnohé.

Dělnická třída v Československu vydala ze sebe v tomto století plejádu skvělých politiků. Musí si rychle uvědomit, že byla nejhůř postižena právě v této sféře. Politický aparát Novotného éry nepotřeboval její skutečné reprezentanty. Pokud je nepřizpůsobil svým potřebám a svému typu, vpálil jim prostě a krátce cejch rebelantů — stejně jako nám.

Otázka dne tedy zní: *Kdy si dělníci najdou nové mluvčí místo těch, kdo se za ně vydávají?*

Televizní přenosy ze závodů a družstev představily v minulých dnech celé zemi desítky dělnických Vaculíků.

Je nejvyšší čas, aby si je stranické kolektivy postavily do čela. Aby je a pouze je vybavily mandáty na

mimořádný sjezd!

Tito mysliví lidé s námi rychle najdou společnou řeč. Pro ně nebudou diskusní příspěvky komunistických vědců portugalského jako pro lidi, kteří ovládají pouze žargon politických frází. Tomuto žargonu ostatně nerozumí ani stranická inteligence. Pouze sjezd myslivých komunistů může obnovit mravnou jednotu strany. *Pouze taková strana může úspěšně usilovat o jednu celou společnost!*

Do té doby zůstane tato rozhodující jednotka zbožným přáním. Do té doby se musíme nechat strašit.

Československem obchází *strašidlo opozice*. Straší s ní právě ti, kteří se nejvíc zasloužili o její existenci. Dokázali ji vyvolat i v řadách vlastní strany.

Ríkají *opozice* se stejným patosem a ze stejných důvodů, jako kdysi říkali *banda Slánského* a pak *jugoslávští revizionisté* a ještě nedávno *ideologická diverze*. Ve snaze znovunastolit svou vládu tvrdě pěti tvrdí dnes jako dříve, že *opozice usiluje o restauraci kapitalismu*.

Rozpomeňme se!

Usiloval o ni Rudolf Slánský? Usilovali o ni komunisté, vyloučení v roce 1961? Usiloval o ni snad IV. sjezd svazu spisovatelů?

Ostatně stačilo málo, snad jeden hlas v politickém byru na sklonku minulého roku, a mohli jsme si dnes číst v novinách, že o ni usilovala zatčená banda Dubčeka, Smrkovského a spol.!

V prosinci a v lednu to byla jejich *opozice*, která zachraňovala socialismus před propastí.

Kdo si tedy už zase troufá bezdůvodně obviňovat ty, kteří sotva začali oponovat Dubčekovi?

Co dokazuje, že jsou nepřáteli socialismu? Že nevládní legitimace komunistické strany? Že mají legitimace jiných stran? Že touží po straně, která tu ještě není?

A co když budou muset založit první opoziční stranu komunisté? A co když bude větší garancí socialismu než ta dnešní?

Zdá se, že největším restaurátorem kapitalismu v myslech mnoha občanů byl donedávna komunist Antonín Novotný.

Ve svazu spisovatelů se ustavil Kruh nezávislých. Došlo k tomu na celopražské plenáře, kterou po mnohaletém mlčení ovládli spisovatelé nekomunisté.

Měli co říci a měli právo to říci.

Jakmile promluvili, diferencovali se na velké, menší a malé, stejně jako už dřív spisovatelé komunisté.

Některí promluvili tónem, jakým jsme mluvili v padesátých letech my. Většina žádala spravedlnost a současně nabídla spolupráci rovných s rovnými na projektu demokratického socialismu.

Máme tedy ve svazu spisovatelů silnou a dobře organizovanou opozici. Chce mít stejnou možnost jako komunisté: radit se na společném postupu, připravovat společně kandidátky.

Truchlivé je snad jen to, že naše nedávná výsada byla fikcí. Naposled jsme připravovali kandidátku komunistů na IV. sjezd. Pak přišli Jiří Hendrych s Vasilem Bilakem a povyhadovali nás z ní.

Od té doby, co máme ve svazu opozici, zvýšila se výrazně aktivita komunistů. Chceme-li zůstat partnery, musíme opozici stačit. Chce-li se udržet opozice, musí stačit nám.

Vydělá na tom patrně Svaz spisovatelů.

Ta hlavní dělička čára zůstala tam, kde byla. V Kruhu nezávislých mám několik dlouholetých přátel. V organizaci strany je naopak několik lidí, s nimiž si léta nemám co říct.

Až o něco půjde — o tom jsem přesvědčen — budou v našem svazu společně hlasovat jako dřív lidé jedné úrovně.

Ostatní budou zase proti.

V odborech, družstvech a nových spolcích se prý objevila hesla *bez komunistů*.

Nevím. Snad.

Musí nás to znepokojovat. Nesmí nás to zastavit.

Musíme se vyrovnat s tím, že mezi námi žije nemálo lidí, kteří k nám ztratili důvěru. Musíme počítat také s konjunkturalisty. Musíme počítat reálně i s lidmi, kteří by skutečně chtěli vrátit první republiku, jako se i za první republiky našli lidé, kteří chtěli vrátit mocnářství.

Jedni, druzí i další mohou zde i onde přijít s heslem *bez komunistů*. A mohou je uplatnit i proti čestným, schopným lidem. A mohou tu či tam dokonce vyhrát.

Nesmí nás to zastavit! Uvěřme už jednou, že naši vlast neobývá spolek bláznů a dobrodruhů. Dovršíme-li lednový apel činy, vrátí se zákonitě náš někdejší kredit. Stane-li se demokracie skutkem, začnou znovu rozhodovat základní lidské kvality.

Čestní a schopní komunisté budou znovu voleni, aby se znovu spolčovali s čestnými a schopnými nekomunisty proti nečestným a neschopným komunistům i nekomunistům.

Stane-li se ovšem demokracie skutkem!

Prvním naprosto nezbytným předpokladem je, aby už nikdy nic nebylo *tabu*, aby se mohlo svobodně mluvit o všem.

Bohužel, znovu se začínají ozývat kategorická zaklínadla: Za minulost se nebudeme stydět! O tom a onom nehodláme diskutovat! To a ono je nedotknutelné!

Některé otázky nelze jistě zodpovědět hned. Ale mrazí mě, že bych je měl proto považovat za zodpovězené.

Reklamoval jsem na IV. sjezdu spisovatelů *právo občana ptát se a vědět*. Toto právo nesmí být už nikdy omezeno — ani časově, ani tématicky.

Bude-li jen jedině téma postaveno mimo diskusi, není záruka, že k němu zítra nepřibude druhé a pozití třetí.

A pak už není opět zaručeno vůbec nic!

Jedním z nejpalčivějších témat je *naš vztah k Sovětskému svazu*. V současné době ho charakterizuje dvojitá obava:

SSSR se ptá, má-li náš dnešní vývoj opravdově socialistický charakter. Zemi, která desetky let bojovala o holou existenci, nelze takovou obavu upřít. Druhá světová velmoc hájí své zájmy nesrovnatelně tvrději — a začíná s tím už deset tisíc kilometrů od vlastních hranic.

ČSSR se ptá, bude-li její nesporně socialistický, avšak svébytný vývoj respektován. Ani zemi, která po fašistické okupaci zažila stalinskou deformaci, nelze upřít její obavu.

Není tajemstvím že vztah ČSSR — SSSR je poznamenán nervozitou. Nervóznější jsme my, z pochopitelných důvodů; stačí se podívat na mapu. Každá nenadálá cesta našich státníků do Moskvy, každá schůzka, která se zdá být schůzkou o nás bez nás, každé nejasné prohlášení naší nervozitu stupňuje.

Zbavme se jí oboustranně! *Ne ptá se politikou, ale plodným dialogem*, který jedinečně může rozptýlit pochybnosti. Diskutujeme bez hněvu o všem, co se zdá oslabovat naši společnou pozici v rozděleném světě.

Četl jsem na IV. sjezdu spisovatelů dopis Alexandra Solženicyna sovětským spisovatelům, protože jeho vášnivý protest proti omezování svobody slova socialistického umělce byl i mým protestem; mám k letopisci padesátých let Solženicynu stejnou úctu jako k letopisci třicátých let Šolochovu: nejsou-li rovnoprávní, dotýká se i mne.

Vyslovil jsem tím svou námitku a zdá se mi tedy normální, vyslovuje-li druhá strana námitky vůči mně či nám.

Je však nezbytné, aby byl dialog veden čestně!

Článek Literaturnoj gazety, který vytrhanými citáty představuje sovětským čtenářům českého spisovatele komunistu Jana Procházku jako buržoazního nacionalistu, jemuž v Únoru ujel poslední vlak na Západ, mám za trapnou ukázkou opaku. Budí právem znepokojení nad úrovní i úmysly dotyčné redakce.

Důvěru dvou zemí jako důvěru dvou lidí neustále obnovuje pouze čestná otevřenost. Vzájemný respekt roste z vědomí, že všechny účty jsou k nahlédnutí, že pomoc provází dík a křivdu omluva.

Byli jsme a nepřestaneme být vděční za pomoc, která zachránila naše národy před vyhlazením. Tisíce sovětských hrobů u nás nikdy nezarostou travou.

Bohužel, po roce pětáctýřicátém přišla tragická léta padesátá. Byly-li procesy s nevinými lidmi v naší vlasti nejen inspirovány, ale dokonce přímo řízeny stalinskou bezpečností, pak by mělo zaznít osvobodivé slovo o tom, že i její aktéři budou potrestáni, že zbytky temných sil, jež tak statečně odhalil XX. sjezd KSSS, nemohou už nikdy zpodit recidivu, která by měla pro věc socialismu ve světě smrtelné následky.

SSSR má v naší zemi bezpočet upřímných přátel. *Československo vždy čestně plnilo a plní své společené závazky a proto si zaslouží důvěru a porozumění*. Zaslouží si rovnost, která je skutečnou rovností, svrchovanost, která je opravdovou svrchovaností.

Bude-li jí mít, pak zmizí veskerá nervozita, pak *tradiční vztah k Sovětskému svazu nepřestane být stálíci evropského politického nebe*.

Na závěr ještě o *výstřelcích*. Slysíme o nich stále častěji. Každý si pod tím slovem představuje něco jiného.

Konzervativci za ně prohlašují i vyjevování pravdy. Soukromě jsou přesvědčeni, že výstřelkem je celý obrodný proces. V zajetí stalinských doktrin jsou hotovi ve jménu revoluce dál pravdu umlčovat, i kdyby tím revoluci přivedli na buben.

Toho stanovisko, ať je zastává kdokoli, je stanoviskem původců deformaci, kteří ve jménu revoluce hájí sebe. *Toto stanovisko je pro komunistickou stranu krajně nebezpečné*.

S výstřelky se nicméně setkáváme. Patří mezi ně všechny neuvážené, ale tím kategoričtěji požadavky politické i ekonomické, ať už pramení z neinformovanosti, nezralosti, netrpělivosti, nervozity anebo resentimentů.

Setkáváme se, bohužel, i s tím, že pro leckoho ani skutečná pravda není pravdou, jestliže jí říká komunista. Je to rub téže mince. *Toto stanovisko je krajně nebezpečné pro nás pro všechny*.

Dělící čára kvality a cti probíhá všude. Probíhá v každém. Na rozdíl od minulosti nese teď každý svůj díl spoluodpovědnosti. Jejich úhrn skuteční nebo pohříbí naší naděje.

Donedávna se dělala politika v kabinetech. Nyní se dělá opět ve špičkách i v masách.

Žádáme záruky, že selhání špiček budou masy korigovat. Staňme se sami zárukou, že nedojde k selhání mas. *Selhání mas je poukaz na katastrofu*.

Občané, spojte se!

Spravedlivý svět je iluzí. Realitou je svět, rozrývaný mocenskými zájmy. Vymknou-li se nám věci z rukou, nechá nás tento svět vykrváčet. Najdeme-li ve své vlastní společné řešeni, přineseme naději i světu!

Extrémisté jsou spojenci konzervativců!

Čas neuprosně miji.

Máme jen jeden život. A jednu příležitost.

Spojení demokracie a socialismu vytváří optimální možnost pro rozvoj naší lidské existence.

Učíme ještě jeden nebyvalý pokus:

Prohlášíme na této bázi padesátý rok existence naší svrchované republiky rokem národního smíření všech čestných Čechů i Slováků doma i za hranicemi!

V našem nejvlastnějším zájmu.

A pro příklad Evropě i světu!

LL č. 12, 16. května 1968